

*др Милијан Поповић,
редовни професор Правног факултета у Новом Саду*

ПРОФ. ВРАЧАР КАО ПРАВНИ МЕТОДОЛОГ

Проф. Стеван К. Врачар широј јавности је познат пре свега као теоретичар државе и права. Његова докторска дисертација "Социјална садржина функције државно-правног поретка", објављена 1965. године најавила је долазак једног снажног духа и прибавила му велики углед међу правницима, социолозима и политиколозима. Као врстан теоретичар државе и права проф. Врачар је у својим радовима залазио и у друге додирне области, посебно у филозофију права и методологију права. Та његова додатна делатност нимало није случајна. Он је потпуно свестан чињенице да се теорија државе и права не може ваљано извести и утемељити без филозофије и методологије права. У све три ове главне области којима се бави, објавио је значајне расправе и читаве студије. Заправо, целокупна његова делатност и сви његови објављени радови чине једно живо јединство, при чему се поједини његови радови појављују само као моменти тог јединства. Ако би се, ипак, хтела издвојити једна димензија његовог стваралаштва као главна, онда би то можда била правно-методолошка. Јер, већина његових радова, који припадају теорији државе и права и филозофији права, имају и наглашен методолошки карактер и значај. Захваљујући тим својим бројним радовима, он је стекао углед врхунског научника и по стеченом ауторитету налази се одмах иза академика Радомира Д. Лукића, чији је деценијама био најближи сарадник, и академика Љубомира Тадића.

I. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТВАРАЛАШТВА И ДЕЛАТНОСТИ ПРОФ. ВРАЧАРА

1. Велика конструктивна моћ и систематичност првог реда

Прво што пада у очи када се читају радови проф. Врачара је изразита способност конструисања и значајна моћ распореда и организовања садржине. То одликује не само његове обимније радове, већ и оне тзв. ситније радове. По тој особини он спада у наше најистакнутије правне писце. У том погледу је нарочито парадигматична његова докторска дисертација "Социјална садржина функције државно-правног поретка". Огроман материјал који је проучио, успео је да на мајсторски начин раздели на одговарајуће одељке и да све то повеже у једну цели-

ну, да то сваког читаоца мора да импресионира. Исто тако и ситнији његови текстови су на филигрански начин изведени. Он је један од ретких наших писаца, који поседује моћ да и из најситнијег питања извуче све што оно садржи у себи, да га веже за шира проблемска подручја.

2. Плодност и оригиналност

Проф. Врачар није објавио велики број књига. Заправо, поред његове већ поменуте докторске дисертације, у високој штампи изашла је само још ова књига, коју данас представљамо јавности, "Преиспитивања правне методологије". Овај би податак могао да заведе недовољно упућене људе. Проф. Врачар је писац великог броја расправа и студија, од којих су неке суштински праве монографије. Поједини његови радови премашују обим од четрдесет штампаних страница. Заправо, кад би се сви радови проф. Врачара сабрали на једно место, односно по садржини распоредили у књиге, поред већ две објављене књиге изашло би још најмање четири до пет обимних књига. Тада би и површним људима, који ствари сагледавају по некаквим спољашњим мерилима, постало јасно да је проф. Врачар плодан научник.

Још је важније да се истакне да је проф. Врачар оригиналан писац. Приметна су његова настојања да у низу области заснује своје сопствено гледиште. Већ је у својој докторској дисертацији изашао с оригиналном идејом о процесу политичког конституисања глобалног друштва као основном процесу којим објашњава настајак државно-правног поретка и његово функционисање. Такође је створио конструкцију "државно-правни поредак" којим је желео да укаже на висок степен повезаности и прожимања државе, као средства и права, као облика основног политичког процеса у глобалном друштву. Оригинално је и његово дефинисање устава, а и појма права, основног појма правне науке. Готово да нема питања које је обрађивао, а да у његовом одгонетању није унео неку већу или мању оригиналност, свој сопствени поглед, властиту аргументацију.

3. Познавање главних токова европске и светске правне мисли

Проф. Врачар је изванредан познавалац главних токова европске и светске правне мисли, па и споредних праваца. Један је од ретких правних писаца у нас који дубоко познаје и традиционалну и савремену правну мисао. Без предрасуда приступа изучавању политичких и правних доктрина и Запада и Истока. Одлично познаје и правну мисао Латинске Америке. Чита радове у оригиналу на свим већим светским језицима. Никада се није задовољавао проучавањем само главних дела великих представника правне мисли, већ је проучавао и радове њихових следбеника. По том прегалаштву, вредноћи и упорности, готово је без премца у нас.

Он с подједнаком пажњом прати и домаћу књижевност из опште филозофије и филозофије права, методологије права, теорије државе и права, политикологије и социологије, па и других дисциплина. Има довољно разумевања и за нашу традицију. Писао је документовано и надахнуто о низу наших правних писаца из прошлости, посебно о Слободану Јовановићу.

4. Обрада значајних питања

Лепеза питања којима се проф. Врачар бавио је доста широка. У средишту његовог интересовања су се увек налазила стожерна питања теорије и филозофије права, методологије права и политикологије. А кад је обрађивао и тзв. ситнија питања, она су се показивала као саставни делови ширих целина. Разматрао је проблеме односа државе и права, функције државно-правног поретка, појма права, појма устава, односа права и политике, крупна методолошка и филозофско правна питања, посебно појам правде, законитости, односа морала и права, партијског плурализма, државне власти, основних принципа државне организације, историчности филозофије права и бројна друга значајна питања.

У вези с овим треба истаћи да проф. Врачар проучава страну литературу из "прве руке", а не посредно, да том послу приступа изузетно савесно, да у властитим радовима наводи туђе мисли као туђе мисли с указивањем на њихове изворе. Иначе, поједини правни писци у нас који баш и нису тако усамљени, ките се туђим перјем, присвајајући туђе мисли, не наводећи податке да су те мисли преузете, пласирајући туђе мисли као да су њихове.

Проф. Врачар пише јасно и прецизно. Као озбиљном мислиоцу није му стало до празних, спољних ефеката. На први поглед изгледа да је понекад преопширан, да би се све што је написао могло казати на мањем броју страна. Међутим, то је само привид ствари. Приметна су његова настојања да из питања која обрађује извуче максимум. Он их анализира и осветљава с разних страна. Читалац у материји и уз то пажљив, може само да се радује таквој "преопширности" проф. Врачара.

5. Плодан рад у Групи за теорију права САНУ

Уз проф. Лукића, проф. Врачар је најистакнутији члан Групе за теорију права САНУ. По броју поднетих саопштења и учешћу у расправама о поднетим рефератима, он је чак на првом месту. За сваки састанак Групе за теорију права се темељно припрема. У дискусијама о поднетим саопштењима и рефератима, иступа с пуно такта и толеранције, посебно кад су у питању радови млађих научних радника. У одбрани својих ставова је, међутим, каткад "тврђ" и непопустљив. То је природна последица његовог стрпљивог и деценијама изграђиваног гледишта о појединим важним питањима из теорије и филозофије права, методологије права и политикологије. Њему је страна било каква импровизација. Аргументација његових становишта је разноврсна, богата и утемељена. Можда је једини члан Групе за теорију права који помно бележи кључне исказе појединих говорника. О раду Групе за теорију права поседује, сигурно је, богату документацију.

6. Учесник научних скупова

Проф. Врачар је учествовао на бројним научним скуповима, нашим и међународним, најчешће с рефератом или саопштењем. Често су његови реферати били уводни реферати на тим скуповима. Већина

тих реферата су читаве расправе, па и студије. Никада их није писао "преко колена", на брзину, већ савесно и темељно. У дискусијама на тим скуповима, имао је увек запажену улогу. О одржаним скуповима често је писао белешке, па и шире приказе у нашим познатим часописима.

7. Организатор научних скупова

Проф. Врачар је показао и значајне организаторске способности. Заједно с проф. Лукићем, припремио је неколико значајних скупова у САНУ.

Имао је главну улогу у припремама научног скупа о Слободану Јовановићу на Правном факултету у Београду. Његовом заслугом објављени су материјали са тог научног скупа у рекордном року, неколико месеци после одржаног научног скупа.

8. Консултант у израдама магистарских радова, докторских дисертација

Запажена је улога проф. Врачара и као консултанта у израдама магистарских радова и докторских дисертација. Њему је био стран чиновнички и бирократски однос према магистрантима и докторантима. Био је увек спреман да помогне млађим научним радницима, да их подстакне да из себе што више извуку. Посебно су била драгоцен његова методолошка упутства. Строг према себи, показивао је велику упорност према писцима магистарских радова и докторских дисертација "терајући" их да поштују акрибију у научном раду, да проуче релевантну литературу, да усаврше структуру и систематику рада, да дисциплинују своју мисао, да воде рачуна о унутрашњој усклађености исказа. При том, показивао је висок степен добронамерности према кандидатима, не штедећи ни своје време, ни своје снаге.

II. КАРАКТЕРИСТИКЕ "ПРЕИСПИТИВАЊА ПРАВНЕ МЕТОДОЛОГИЈЕ" ПРОФ. ВРАЧАРА

1. Јединство у различитости

"Преиспитивања правне методологије" (1) проф. Врачара је споља посматрано збирка расправа и студија које је он објавио у последње три деценије. Оне су пренете, како сам аутор каже, у "аутентичном облику" и "без икаквих прерада". Изгледало би, на први поглед, да су расправе сабране на једно место на механички начин, употребом спољашњег мерила, временског. Тако, међутим, није. Расправе су повезане и на унутрашњи, супстанцијални начин. У присуству смо јединства у различитости. Проф. Врачар, слично Томи Живановићу, ништа не препушта случају. У завршном делу књиге навео је да је у свом раду, од докторске дисертације до данас, ишао линијом "по¹степеног развијања, употпуњавања и заокруживања једне концепције, а поготову одређеног

(1) В. проф. др Стеван К. Врачар, *Преиспитивања правне методологије*, Нагештаји државно-правног интегрализма, Београд, Научна књига, стр. 438.

становишта". Дубинским читањем лако се открива унутрашња, садржинска и суштинска повезаност свих сабраних радова, тако да "Преиспитивања правне методологије" чине једно готово систематско дело.

2. Ретка и врхунска правна методологија

Правно-методолошка мисао у Срба није довољно развијена. Ако се оставе по страни ситнији захвати и фрагментарни радови којих, такође, нема много, могу да се наведу само три покушаја стварања систематске правне методологије. Један је Живановићев. У склопу његовог тротомног "Система синтетичке правне филозофије", наука о синтетичкој филозофији правних наука и сама филозофија правних наука (нарочито правна логика с методологијом) имају изразито методолошки карактер, општефилозофски и филозофско-правни. Други је покушај проф. Лукића. Његова "Методологија права" је изврсна систематска правна методологија. О њој је проф. Врачар писао и тај његов рад је саставни део његових "Преиспитивања правне методологије". Најзад, трећи покушај стварања систематске правне методологије у Срба је покушај проф. Врачара, управо с књигом коју данас представљамо јавности.

"Преиспитивања правне методологије" проф. Врачара је врхунско дело. Оно захвата крупна питања правне методологије. Карактерише је свестраност, дубока анализа и местимице значајан степен оригиналности. Она је значајна и по резултатима које даје и по подстицајима за даља методолошко-правна истраживања, која могу довести и до другачијих резултата од оних до којих је дошао проф. Врачар. Управо су такве књиге, праве књиге. Оне су, с једне стране, ризница података и знања а, с друге стране, изазов и подстицај да се крене и другим путевима у вечном трагању за што прикладнијим и истинитијим решењима.

3. Методолошко-правна интеграција

Проф. Врачар је на модеран начин приступио изградњи правне методологије. Чињеница је да је у свету постојала и да и данас постоји "дезинтеграција и партикуларизација знања" о држави и праву. Та дезинтеграција и партикуларизација знања изазвана је бројним узроцима: историјским, друштвеним, културним, политичким и другим. Поред наведених узрока, постоје и узроци онтолошке и гносеолошке природе. Међутим, нарочито у последње време, присутан је и други, супротан процес, интеграција знања о држави и праву. Поред садржинске, постоји и методолошка интеграција. Ова друга, методолошка интеграција, остварује се уз помоћ одговарајућег метода. Она је као "објективна тенденција" императив модерног доба. Проф. Врачар разликује два тока методолошке интеграције правних наука: спонтани и организовани. И један и други ток интеграције настаје под дејством различитих узрока и друштвених облика. Методолошка интеграција врши се како на техничком плану, на плану методских инструмената и методских поступака, тако и на плану методолошке основе, као средишњег дела метода. Како су правне науке повезане с друштвеним, остварује се

и "хијерархијска интеграција". Поред "унутрашње" (хијерархија правних наука), постоји и "спољашња" хијерархија (хијерархија друштвених наука). Тако се између разних наука успоставља "методолошко јединство". Такво јединство се, такође, успоставља између правних наука и политикологије. Историјски континуитет правних наука је показатељ методолошке интеграције правних наука. Он даје податке о тој интеграцији "на основу ретроспективног посматрања". Међутим, однос "коегзистентних тековина" правних наука даје податке о методолошкој интеграцији на основу "перспективног посматрања". Подлога за методолошку интеграцију правних наука је јединство предмета и метода. Предмет одређује "карактер и физиономију" метода. Како постоји међусобно прожимање државе и права, "њихово јединство", неопходно је да се у њиховом изучавању употребљава "исти или сличан метод". То води методолошкој интеграцији правних наука. Методолошка интеграција правних наука довешће временом и до њихове садржинске интеграције. Претпоставка обе интеграције јесте изградња и употреба интегралног метода правних наука.

4. Флексибилност, структурна расчлањеност и обухватност

Садржина "Преиспитивања правне методологије" проф. Врачара подељена је на три дела. Први део, који има назив "Клица, можда и програмски темељ свих ауторових истраживања", садржи приступно предавање проф. Врачара одржано на Правном факултету у Београду 1. марта 1962. - "Методолошки значај поставке о органском јединству државе и права". Други део, "Плодови, можда и наговештаји особености државно-правне методологије и државно-правног интегрализма" садржи четири текста: 1. "После пет година. Уместо предговора публиковане дисертације"; 2. "Методолошка интеграција правних наука"; 3. "Интегрални метод државно-правне науке"; 4. "Претпоставке научног проучавања правног система Југославије". Трећи, последњи и најобимнији део "Растиње, можда и показатељи неодређености права, па и правне методологије", састоји се из пет одељака. У оквиру првог одељка "Значај систематизације" обрађена су три питања: 1. "Основни проблеми конструисања научне и позитивноправне дефиниције устава"; 2. "Систематска правна методологија"; 3. "Научнодисциплинарна инаугурација југословенске правне методологије. Поводом 'Методологије права' академика Радомира Д. Лукића". Други, релативно кратак одељак, "Државно-правна наука и друштвени живот" садржи, такође, обраду три питања: 1. "Несклад између правне теорије и правне праксе"; 2. "Трајна вредност Радбруховог 'Увода у правну науку"; 3. "Улога државно-правне науке у превазилажењу кризе југословенског друштва". У трећем одељку "Емпиријска истраживања права" обрађена су, такође, три питања: 1. "Правци развика емпиријских истраживања у нашој правној науци"; 2. "О експерименталној јуриспруденцији"; 3. "Заснивање психоаналитичке јуриспруденције". Четврти одељак "Контроверзе политике и права" садржи обраду седам питања: 1. "Резултати и перспективе 'Теорије надметања (Geme theoy)' у области политичких наука"; 2. "Неопходност научног проучавања међузависности политике и права у социјализму"; 3. "Политичка садржина марксизма посматрана

кроз призму сопственог историјског развоја”; 4. ”Наука и идеологија на подручју политике”; 5. ”Социјализам под знаком питања. Поводом присутних контроверзи”; 6. ”Маркс и ’Модерна држава’. Неки методолошки проблеми”; 7. ”Неоснованост инкриминације критичког мишљења”. Најзад, у петом одељку ”Вредност научне баштине” обрађена су три питања; 1. ”Достојници драгоцене научне баштине”; 2. ”Узорно језгро опуса Слободана Јовановића” и 3. ”Облици резоновања у списима Слободана Јовановића”.

Из прегледа структурне расчлањености ”Преиспитивања правне методологије” видљива је и флексибилност и обухватност правне методологије проф. Врачара. Распоред садржине је еластично постављен. Пошло се од клише и програмског темеља истраживачког рада проф. Врачара, преко зрелих и оригиналних његових радова и гранања правне методологије на поједина проблемска подручја, до студије о Слободану Јовановићу која се, такође, складно уклапа у целину књиге ”Преиспитивања правне методологије”.

Видљив је и на први поглед разноврстан интерес проф. Врачара за разне правце у правној методологији. Он је један од ретких наших правних писаца који није искључив према овом или оном правцу. Помно их је изучавао с тежњом да све то синтетички обухвати у једну складну целину. У том богатству представљања и туђих мисли и критичкој оцени, има материјала за сваког познаваоца материје. Ко воли правни релативизам и Радбруха, наћиће довољно о томе података. Ако неко цени Маркса, биће задовољан његовим представљањем. Занимају ли кога емпиријска истраживања права или, на пример, психоаналитичка јуриспруденција, моћи ће о томе да прочита читаве расправе. Интересује ли се ко за политику и право и њихову међузависност, неће остати разочаран. Као у богатој галерији слика, где су представљени разни правци и школе, свако ће наћи оно што га посебно интересује. Правна методологија проф. Врачара, по својој обухватности, заиста снажно делује.

5. Државно-правни интегрализам

Од своје докторске дисертације ”Социјална садржина функције државноправног поретка”, па преко приступног предавања ”Методолошки значај поставке о органском јединству државе и права”, које има, како је речено, програмски карактер, па све до данас, у готово свим својим радовима, проф. Врачар упорно настоји да што више утемељи идеју о државно-правном интегрализму. Државно-правни интегрализам у вези с њим државно-правна методологија је централна идеја ”Преиспитивања правне методологије” проф. Врачара. На значај те идеје указује и сам аутор у предговору у својој књизи. То је једна, како он сам каже, ”особена концепција”. Уместо преовлађујуће традиционалне правне методологије, која је пропитивала право независно од државе, проф. Врачар је указао на неопходност изградње једне јединствене методологије као методологије државно-правног поретка. Свеснан тешкоћа које се испречују на једном таквом путу, он сматра да би, за почетак, и стварање само ”Нацрта државно-правне методологије” представљало велики напредак.

Државно-правни интегрализам као "особену концепцију" изложио је проф. Врачар у прва два дела својих "Преиспитивања правне методологије". Овде ћу, прво, изложити државно-правни интегрализам на садржинском плану, са становишта поставке о органском јединству државе и права, а потом на методолошком плану, са становишта интегралног метода државно-правне науке.

Да је поставка о органском јединству државе и права, а тиме и државно-правни интегрализам, део садржине правне мисли, у то нема никакве сумње. Јер, под поставкама проф. Врачар подразумева "кондензоване мисаоне одредбе или ставове у којима се спајају и на извештан начин изражавају одређени општи појмови и закони". Оне су "сублимат и резиме" главних тековина "у процесу сазнања". Поставке су, у ствари, "садржајне мисли, конструкције и констатације" којима се изражавају "битне црте, везе и тенденције стварности". С друге стране, поставке су и "концептуални оквири и схеме", "полазне тачке", "нити водиле и оријентациони инструменти" у процесу сазнања. Према томе, поставке имају и методолошки значај. Њихов је, дакле, статус двојни.

Држава и право су посебни ентитети, али уједно међусобно повезани и зависни ентитети. Основ њиховог повезивања је процес политичког конституисања глобалног друштва. Држава и право су уједно средство (држава) и форма (право) тог процеса, односно држава и право су "две стране" тог процеса. Процес политичког конституисања друштва условљава "карактер" повезивања државе и права односно њиховог "јединства". Јединство се огледа у "узајамној условљености" ових појава. Држава и право чине "дијалектичку целину". У тој целини сачувана је њихова посебност. То су типичне "комплементарне појаве". Држава и право су структурално, функционално, садржински и формално повезани. Отуда је оправдано да се користи израз "државно-правни поредак", којим се указује на "више јединство" које се успоставља "узајамним прожимањем" државе и права, а не нека нова "трећа" појава различита од државе и права.

б. Интегрални метод државно-правне науке

Најкрупнија оригиналност проф. Врачара је у заснивању његовог гледишта о интегралном методу државно-правне науке. Наговештаје о том методу имамо већ у његовом приступном предавању. Међутим, у опсежној расправи "Интегрални метод државно-правне науке" завршеној јула 1983. године, раније формулисане почетне поставке су дате у развијеном облику, местимице изведене до крајњих консеквенција. Неопходну копчу између његовог приступног предавања и расправе о интегралном методу државно-правне науке представљао је опсежан и темељан реферат проф. Врачара "Методолошка интеграција правних наука" поднет на Међународном симпозијуму о методологији правних наука октобра 1967. године у организацији САНУ.

У формирању властитог гледишта пошао је од онтолошке (предмет), гносеолошке (метод) и епистемолошке (знање) претпоставке. Методу је дао значење "начина и пута сазнања" државе и права. Метод се састоји из три основне компоненте, између којих постоји унутрашње јединство. То су: методолошка основа, методски поступци и мето-

дички инструменти. Конкретнија одредба метода је да је он "начин производње и коришћења истиносног знања о држави и праву". Он се показује као "израз и потврда кретања мишљења у разним правцима и на разним степенима сазнавања државе и права".

Битна својства интегралног метода су: целовитост, свестраност и јединственост. Првим својством се "потискује и превазилази", како каже проф. Врачар, "агрегатно стање" разних састојака у методу, што је иначе обележје партикуларног метода. Њиме се омогућава "тотализација" и "хомогенизација" састојака метода, како би се они поставили као "моменти тоталитета". Следеће својство овог метода је свестраност. То својство проистиче из сложености државно-правног поретка, али и из сложености састојака самог метода. Најзад, треће својство је јединственост. Без обзира што у свом саставу има разне компоненте, у питању је "један метод". Постојећи састојци метода нису одбачени, већ су укључени у једно "више јединство". Тиме се превазилази како "еклектичко спајање" разних састојака метода, тако и "синкретичко комбиновање произвољно узетих састојака метода".

Интегрални метод је афирмисан у марксизму као "највишем изразу епохалне свести". Реч је наравно о методу материјалистичке дијалектике. Како има разних марксизама (односно разних интерпретација марксизма), тако постоје и различити модели метода материјалистичке дијалектике.

Какав је однос између метода материјалистичке дијалектике и интегралног метода државно-правне науке? То је "сложено и тешко питање", каже проф. Врачар. Ипак, може се рећи да између ових метода нема "пуног идентитета". Међутим, постоје "стварне везе, али и појмовне релације".

Методолошку основу интегралног метода државно-правне науке проф. Врачара чини "аутентична марксистичка филозофија" и "аутентична марксистичка социологија". Одлике аутентичног марксизма као методолошке основе интегралног метода су: 1. "усмереност на тоталитет државно-правне стварности"; 2. "критичност према свему постојећем у државноправној стварности"; 3. "истинитост постигнутих резултата".

Методолошки поступци су "средишња компонента метода". Све до модерног доба, они су посматрани одвојено од методолошке основе и сачињавали су традиционалне, партикуларне методе. Такав је, на пример, догматички метод. Важно је да се утврде "стварни домашаји" методских поступака, неопходних у изучавању државе и права, али и недовољних.

Најзад, методолошки инструменти као саставни део интегралног метода, мада у њему заузимају "најниже место", нису безначајни. Ако по значају заузимају последње место, у самом процесу истраживања њима се прво почиње. Задатак им је прикупљање релевантних "података и чињеница". А императив интегралног метода је "интегрисање целокупног чињеничног материјала".

Очита су преимућства интегралног метода државно-правне науке над традиционалним, партикуларним методима. Међутим, овим методом се не поништавају партикуларни методи, већ преиспитују и прева-

зилазе. Одстрањују се њихове слабе стране, а позитивне стране преузимају и постају саставни део интегралног метода, као модерног метода државно-правне науке.

7. Предметно, методолошко и садржинско јединство правне мисли

Проф. Врачар је потпуно модеран мислилац у још једном погледу. У готово свим својим радовима он је наглашавао и данас наглашава предметно, методолошко и садржинско јединство правних наука, како посебних, тако и опште. Метод је одређен предметом. Он је "динамичка страна" науке. Представља "начин кретања мисли", односно "ток сазнања", чији је циљ утврђивање "истине о предмету". Та истина о предмету која се достиже методом је у ствари садржинска компонента науке. Садржинска и методолошка компонента су "међусобно преплетене и условљене". То отежава њихово "прецизно разликовање и разграничење". Поједини писци, и чак велики, какав је, на пример, Тома Живановић, су у овом погледу знатно испод проф. Врачара. Живановић је разликовањем филозофије права и филозофије правних наука и науке о филозофији права и науке о филозофији правних наука вештачки раздвојио предметну, садржинску и методолошку компоненту правне мисли. Маколико то његово утемељење и образложење изгледало, особито у логичком погледу, снажно, оно је неприхватљиво.

Предметно, методолошко и садржинско јединство правне мисли је последица напуштања разумског, формалнологичког, а прихватања умског хоризонта. Само се умски може засновати јединство у различитости. Другим речима, постоји јединство ове три компоненте, предметне, методолошке и садржинске, у којој је сачувана и разлика, која указује на релативну самосталност и различитост појединих момената једног тоталитета.

8. Повезаност државно-правног поретка и политике

Постоји висок степен повезаности и међузависности државе и права с политиком. Та међузависност, међутим, није још у науци на одговарајући начин сагледана, ни проблематизована. Политикологија једва да је конституисана као самостална научна дисциплина, а правна наука је била, и још увек је остала, "оптерећена традиционализмом и позитивизмом". Чак ни политикологија и правна наука заснована на марксизму, није у овом погледу дала одговарајуће резултате. Те дисциплине су остале "у оквирима општих идеја".

Међузависност државе и права и политике могуће је изучавати на теоријском и најконкретнијем, фактографском плану. Важнија су, наравно, теоријска истраживања и уопштавања, мада су им конкретна, фактографска истраживања неопходна. Тиме се у ствари опет показује испреплетеност и јединственост стварности и њеног проучавања. Главни задатак и "највиши домет" теоријског уопштавања своди се на утврђивање узрочно-последичних и функционалних веза, што се у науци изражава законима. На том задатку треба нарочито да сарађују политикологија и теорија права. Њиховим "заједничким напором" мо-

гу бити формулисане "научне теореме". Овим теоријским дисциплинама чињенички материјал треба да пружи "конкретне дисциплине", како политиколошке тако и правне.

У складу са својим синтетизмом и државно-правним интегрализмом, овим је проф. Врачар указао и на неопходност повезивања политикологије с правним наукама и превазилажења њихових парцијалних, редуccionистичких приступа. Јер, право је "интегрални део политике", њен "инструмент и форма". С друге, пак, стране право "подвргава политику и савлађује неке њене могуће произвољности".

9. Резоновање Слободана Јовановића

Одлична студија проф. Врачара "Облици резоновања у списима Слободана Јовановића" тематски се сасвим уклапа у његову књигу "Преиспитивања правне методологије". Ова студија је карактеристична за научни рад проф. Врачара уопште. Он тежи увек да до танчина овлада материјом коју истражује. Уочене релевантне чињенице сређује, описује, класификује, анализира, уопштава, изводи закључке. Треба само видети како је савесно и до краја "прочешљао" Јовановићеве бројне радове. У деловима студије "Резоновање у државно-правној науци и пракси" и "Резоновање у духовно-друштвеним наукама и пракси", поред осталог, представљено је Јовановићево резоновање у државно-правној филозофији, резоновање у државно-правној теорији, резоновање у државно-правној социологији, резоновање у уставно-правној науци, резоновање у књижевним списима, резоновање у историјским истраживањима, резоновање у политици, резоновање у политичким доктринама, резоновање у економији.

Проф. Врачар се питао да ли постоји Јовановићева теорија резоновања. Јовановић, каже проф. Врачар, и кад излаже туђа гледишта, даје у ствари властита тумачења. Јовановићева дела су препуна његових "исказа о резоновању". Поред ових "обичних" исказа о резоновању, постоје и особени искази, који се односе на "само резоновање", где Јовановић "резонује о 'резоновању'". Јовановић се показује као творац "сопствене теорије резоновања", која је дата "више фрагментарно и масом опаски".

Код Јовановића је присутан плуралитет, али и јединство у резоновању. Он се огледао веома успешно у многим научним дисциплинама, чију укупност проф. Врачар обележава изразом "духовно-друштвене науке". Као правник, Јовановић је показао "највише домете у правном резоновању", посебно "на пољу" уставног права. Као теоретичар државе и права, Јовановић показује "изузетну стваралачку и конструкциону моћ". Својим "моћним интелектом", он се показао и као "велики теоретичар". Јовановић се исказао "с врхунским вредностима и дометима" и на пољу историјских истраживања, посебно Србије XIX и почетком овог века. Резоновање Слободана Јовановића као историчара социјалнополитичких доктрина испољава се "у комбинацији реконструкције, реинтерпретације извесних доктрина, али и историјских збивања и услова". Посебан облик његовог резоновања присутан је у политикологији и социологији. Сходно "битним својствима предмета", постоје особени облици његовог резоновања и у филозофији, етици, културологији, економији, књижевности и другим областима.

Иако су код С. Јовановића присутни различити облици резоновања, они се, ипак, у свом укупном резултату показују као "јединствено резоновање".

Проф. Врачар је указао и на системске оквире Јовановићевог резоновања.

Од посебног је значаја критички осврт проф. Врачара на Јовановићев кључни став о резоновању. Он му приговара, прво, што је "преузео тзв. стандардно оновремено, у основи традиционалистичко, схватање о правном резоновању". Од ствари логике, важнија је логика ствари. Тако судија не може наћи "готова решења у закону". Није довољно "дедуктивно закључивање по обрасцу логичког силогизма". На који начин, на пример, суд треба да попуњава правне празнине? Мора се узети у обзир, поред других елемената, "феномен правде" и "природе ствари". Проф. Врачар посебно указује на Јовановићеве пропусте у погледу рада управних органа, где је, такође, неопходно резоновање.

Најзад, проф. Врачар је пренео и Јовановићеве оцене о резоновању, "квалитетном" и "слабом резоновању", а изложио је и особености начина мишљења Слободана Јовановића, задржавајући се посебно на одгонетању "резоновања као вишезначног термина", под који се могу подвести "размишљање, расуђивање, аргументисање и разложно закључивање".

Студија проф. Врачара о резоновању Слободана Јовановића спада свакако у најбоље радове до сада написане о Слободану Јовановићу, а спада и у најбоље радове самог проф. Врачара.

III. ЗАКЉУЧАК

Из овог релативно кратког прегледа садржине и неколиких оцена "Преиспитивања правне методологије" проф. Врачара не може се, наравно, ни приближно стећи представа о дубини и богатству идеја ове изузетно корисне и значајне књиге. Читалачка публика с њом треба непосредно да се упозна.

Овом књигом проф. Врачар се потврдио као прворазредан правни методолог. Његово велико знање и правна култура, свестраност, систематичност, моћ конструисања, синтетизам и друга позитивна својства дошле су до пуног изражаја. А наша скромна књижевност из правне методологије видно је обogaћена.

"Преиспитивања правне методологије" проф. Врачара је књига која остаје отворена и за поједина критичка оспоравања. Представљање књиге, међутим, за то није прилика.